

ATATÜRK'ÜN NUTUK'UNDA SÖZ DİZİMİ VE ÜSLÛP ÖZELLİKLERİ*

THE SYNTAX AND STYLE PROPERTIES OF ATATURK'S SPEECH

Doç. Dr. Muhsine BÖREKÇİ**

Özet

Dil, düşüncenin somutlaşmış biçimidir. Düşüncenin oluşmasında, gelişmesinde ve iletiye dönüşmesinde en önemli araçtır. Dilin sınırları düşüncenin sınırlarıdır. Ancak düşüncenin sınırları da dilin sınırlarını oluşturur. Bu nedenle toplumsal nitelikli dilin bireysel nitelikli söze dönüşmesi, konuşan kişinin psikolojik, sosyal ve kültürel birikimini, dünyayı algılama biçimini de yansıtır. Günümüz dil bilim çalışmaları disiplinlerarası bir anlayışla dilin sözle buluşma noktası olarak değerlendirilen söylem/metin üzerinde yoğunlaşmıştır.

Atatürk'ün kaleminden çıkan ve onun söylevi olarak seslendirilen Nutuk'u bu dikkatle incelediğimizde metin yapısı ve dil kullanımı bakımından Atatürk'ün söylemini oluşturduğunu görürüz.

Nutuk'ta Atatürk bir sözceleme öznesi olarak, on bin beş yüz otuz bir cümleyi üç bin yirmi beş değişik dizim ilişkisi ile kurmuş, mantığını, düşünme biçimini, önceliklerini bu cümle yapılarına yansıtmıştır. Dolayısıyla Nutuk'un üslûbu diğer siyasal söylemlerden oldukça farklıdır. Bu, Atatürk'ün diğer siyasetçilerden farklıdır aynı zamanda.

Bu çalışmada Nutuk'taki dil kullanımı incelenecek, bir söylem olarak özellikleri belirlenerek Atatürk'ün üslûbu tanımlanmaya çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Atatürk'ün Nutuk'u, metin, dil kullanımı, söylem

Abstract

Language is the concretized form of thought. It is the most important tool during the formation and improvement process of thought and also converting it to message. The limits of language are the limits of thought. But similarly, the limits of thought also form the limits of language. For this reason, transforming personal language into social

* Bu çalışma 10- 15 Eylül 2007'de Ankara'da gerçekleştirilen 38. ICANAS'ta (Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi) bildiri olarak sunulmuştur. Kongre bildirileri henüz yayımlanmamıştır.

** Atatürk Üniversitesi Kâzım Karabekir Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü

language reflects the psychological, social and cultural aspect of the speaker as well as his understanding of world. With an inter-discipline approach, today's scientific studies about linguistics focus on discourse/text which is evaluated as the meeting point of language and parole.

When studied by the means of text structure and usage of language, Atatürk's Speech reflects the characteristics of his discourse.

In Atatürk's Speech, as an utterance subject, he composed 10531 sentences with 3025 different syntax and he also reflects the way he thinks and his priorities in the structure of these sentences. The style of Atatürk's Speech is different from other political discourses.

In this research, we will study the usage of language in Atatürk's Speech and try to define Atatürk's discourse.

Key words: Atatürk's Speech, text, use of language, discourse.

0.Giriş

0.1 Söylem, Metin ve Yazınsal Tür Kavramları Bağlamında Nutuk

Bilindiği gibi çağdaş dil bilimin öncülerinden sayılan Saussure'ün getirdiği en önemli yenilik dilin toplumsal ve bireysel boyutunu ayırması olmuştur. Bu kuramın iki temel kavramı “dil” (langue) ve “söz” (parole) gösterenleriyle terimleştirilmiştir. (Saussure,1998) Günümüz dil bilim çalışmalarında ise disiplinlerarası bir yaklaşımla bireysel ve toplumsal niteliklerin birlikte incelendiği birimlerden söz edilmektedir: “Sözceleme, belli bir bağlam ve durum içinde sözce üretme edimidir. Halbuki söz ya da edim dilin birey tarafından somut kullanılmasıdır... Bir sözü üreten kişi, o metni kendine mal eder, yani söyleme dönüştürür” (Günay, 2002; 143) Söylem ve/veya metin kavramları işte bu yaklaşımların sonucu olarak ortaya çıkmış ve “söylem çözümlemesi”, metin dil bilimi”, “sözceleme dil bilimi” gibi disiplinleri oluşturmuştur.

Sözceleme durumlarının ve biçimlerinin çeşitliliği, söylemlerin de çeşitli olmasına yol açmış; söylem türlerinin oluşmasını sağlamıştır. Siyasal söylem, ideolojik söylem, yazınsal söylem... gibi.

Nutuk bu söylem türlerinden hangisine dahil edilmelidir?

Önce yazılmış, sonra da okunmuş değil; söylenmiş- bir eserdir. Öyleyse öncelikle bir hitabet/söylevdir. Bilindiği gibi bir yazılı metin bir dinleyici topluluğu karşısında sesli olarak okunarak “söylev” özelliği kazanmaz. Diğer yazınsal türlerden yararlı olsa da bunun için söylev başlı başına bir yazınsal tür olarak değerlendirilmektedir. Bir metne bu özelliği katan öğelerden en önemlisi, konuşanın fizyolojik, psikolojik, sosyal ve kültürel durumunu da üst düzeyde yansıtmadır. Hatibin sesletimi, tonlaması, ses niteliği, görünümü, beden dilini kullanma becerisi, toplumsal konumu ve kültürel düzeyi... söylevin niteliğini oluşturan önemli unsurlardır.

Bu gün bir söylev olarak Nutuk'ta kullanılan dil dışı unsurları değerlendirebilme şansından uzağız. Ancak Nutuk'u Atatürk'ten dinleme şansını bulmuş olan bazı kişilerin değerlendirmelerinden bir fikir sahibi olabiliriz:

27 Ekim 1927 tarihli Hayat Dergisi'nde sosyoloji Profesörü Necmettin Sadak şunları yazmaktadır:

“Altı gün, beş yüz kişilik dinleyiciler kitlesini, bin sergüzeştin sırları içinde heyecandan heyecana sürükledi ve nihayet bu gece en son haddini bulan hislerin taşkınlığı içinde, tasvir ve tasavvuru kabul olmayan bir heyecan dalgası halinde bütün dinleyicileri vecdin en yüksek şâhikalarına götürdü...”

Hıçkırıklar duyulmaya başladı...Etrafıma baktım, kurtarıcıyı dinleyenler hep ağlıyordu. Yukarıya başımı kaldırdım, locadaki kumandanlar, sefirler ağlıyordu. Gaziye baktım, sesine ulvî bir titreklik gelmişti, mendilini çıkardı, göz yaşlarını sildi; Gazi de ağlıyordu...” (Demirkan, 1972: 270.)

Akçuraoğlu Yusuf da şöyle demektedir:

Nutuk, bu büyük işi, bazen bir müverrih sükun ve şey'îliği ile, bazen bir san'atkâr hararet ve heyecanı ile, bazen ideale dokunulmuş bir idealist ıstırap ve hiddeti ile hikâye ve teşrih etmektedir. Bu cihetle Nutuk, yalnız muhtevası itibarı ile değil, şekil, üslûb, ifade ve edası ciheti ile de çok kıymetli bedî' bir eserdir. "Nutuk"u dinleyenlerin ne kadar derin bedî' zevk ve heyecan duymuş olduklarına kendi ruhumla samimi, derin ihtisatımı istişhat edebilirim. "Nutuk"u matbuundan okuyanların da, hatibin doğrudan doğruya ika ettiği tesir nakıs kalmak üzere, gene pek derin zevk ve heyecan duyacaklarına zati tecrübeme istinaden şüphe etmiyorum.” (Akçuraoğlu, 1929: 8)

Bu değerlendirmeler, Nutuk'u "hitabet" sanatının başyapıtı olarak kabul etmektedir. Atatürk de "kelimenin tam anlamıyla hatip" olarak değerlendirilir. Çünkü sözünü eylemiyle birleştiren sayılı liderlerden biridir ve hitap ettiği toplumla bütünleşmiştir:

"Bizde kelimenin gerçek mânâsıyla iki hatip yetişir: Hamdullah Suphi ve Gazi Mustafa Kemal... Hamdullah Suphi'nin hitabeti daha ziyade lirik ve şairanedir. Asıl büyük hatip Atatürk'tür. Atatürk'te Çiçeron'un aradığı birinci vasıf "şahsiyet" ön planda gelir. ... Tarihte söylediği söz ile aksiyonu birleştiren adam parmakla gösterilecek kadar azdır. Çanakkale Savaşında "Ben size savaşmayı değil, ölmeyi emrediyorum." dediği zaman, o askerlerin en önünde kendisini ateşe atar. Sakarya Savaşında da O'nu cephede, ön hatlarda görürüz.

Atatürk'ün hatip, insan ve politika adamı olarak ikinci büyük meziyeti adına konuştuğu milletin duygularını çok iyi bilmesi, ve onları en açık, en kuvvetli şekilde ifade etmesidir. Atatürk, bütün aksiyon ve konuşmalarında "milli irade" fikrine dayanır." (Kaplan, 1981: 2.)

0.2. Atatürk'ün Söylemi Olarak Nutuk

Nutuk bir anlatı, söylem ve/veya yazınsal metin olarak çeşitli kuramlar doğrultusunda, çeşitli açılardan incelenebilir. Ancak her şeyden önce Atatürkçüdür. Her zaman dilsel olmasına rağmen seçilen söz varlığı, bağdaşturmalar, söz dizimi ve cümleden büyük birimlerin (Üstünova, 2002:155-165) ilişkilendirilmesi bakımından Atatürk'ün kişiliğini yansıtmaktadır. Birkaç örnekle açıklarsak:

Atatürk'ün hem eylemini hem söylemini yönlendiren en önemli güç, cephedeki yaşantılarından ulaştığı sonuçlardır. Örneğin *Halbuki Türkün haysiyeti ve izzet-i nefis ve kabiliyeti çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir millet esir yaşamaktansa mahvolsun evladır!*

Binaenaleyh ya istiklâl ya ölüm! 9/8 sözleri bir başkasının kaleminden çıksaydı coşku işleviyle kullanılmış soyut düşünceler olarak değerlendirilebilirdi. Oysa Çanakkale'de askerine ölmeyi emreden ve onların hiç çekinmeden öldüklerini gören bir komutanın kaleminden çıkan bu sözler denenmiş bir gerçekliğin ifadesi niteliğindedir.

Bu, Nutuk'u siyasal ve ideolojik söylemlerden ayıran en önemli özelliktir. Nutuk'ta Atatürk'ün ruhbilimsel, toplumbilimsel, tarihsel ve felsefî söylemini buluruz. Gelecek kuşaklar için bir ideoloji değil ama bir özülkü (vizyon) oluşturmak isteyen Atatürk, hitabeti dolayısıyla edebiyatı bir araç olarak kullanmıştır

"Sevr Projesi"ni imzalamış bir devletin milletinin yer yer "mahallî halas çareleri" aradıkları bir dönemde Atatürk, bütün milleti, bütün bir vatanın kurtuluşu için davranmaya davet etmektedir. Bu davette kullandığı tek vasıta vardır: O da hitabet sanatı...

Amasya'da, Erzurum'da, Sivas'ta, Türkiye Büyük Millet Meclisinde birçok muhalife rağmen hep Atatürk'ün istediği kararlar alınmış, bunların hayata geçirilmesi için çalışılmıştır. Uzun tartışmalardan sonra bütün üyeleri, Atatürk'ün istediği noktaya getiren şey, O'nun hitabet ustalığından başka bir şey değildir. Bu durumu, Hamdullah Suphi "*Cephedeki zaferi O'nun kılıcı kazandı, Fakat içerideki davayı kazanan hitabetidir. Onun o kadar muhalifi vardı, neye yenildiler?*"

Hitabetinin devliği... Hepsi o deve çarpıyor ve çarpıp devriliyordu." (Gözler, 1978: 246) cümleleriyle ifade etmektedir.

Hitabet türünün bütün inceliklerini taşımasına karşın Nutuk bugün için bir yazınsal metin veya yazılı söylev olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada da bu bakımdan değerlendirilecektir.

Atatürk, "*Muhterem Efendiler, sizi günlerce işgal eden, uzun ve teferruatlı beyanatım, en nihayet mazi olmuş bir devrin hikâyesidir.*" cümlesi ile Nutuk'un içeriğini de özetlemektedir: *Mazi olmuş bir devrin hikâyesi...*

"Hikâye" sözünün yazınsal terim değerinde ve öznel niteliği ile kullanıldığını söyleyebiliriz. Çünkü Atatürk, edebiyatı "*söz ve mânâyı, yani insan dimağında yer eden her türlü bilgileri ve insan karakterinin en büyük duygularını, bunları dinleyenleri veya okuyanları çok alâkalı kılacak surette söylemek ve yazmak sanatı...*" (Göçgün, 1995: 2) biçiminde tanımlamaktadır. Yani Atatürk Cumhuriyet'in kendi dimağında oluşan hikâyesini anlatarak bir bakıma onun kurumsal söylemini oluşturmakta aynı zamanda da anlattıklarının öznel niteliğini vurgulamaktadır.

Ancak Nutuk, sadece "mazi olmuş bir devrin hikâyesi" değil; aynı zamanda o hikâyenin geçmişten gelen sebepleriyle geleceği yönlendirecek yorumudur. Atatürk geçmişe ait bazı olayları anlatırken Tarih bilgisinin nasıl tarih bilincine dönüşeceği, nasıl çözümleneci bir tarih anlayışına ulaşılacağına da örneklerini vermektedir. Bu açıdan bakınca bir toplumsal çöküş sürecinde çetin bir bireysel yaşamın nasıl başarıya ulaştığını, varoluş felsefesinin nasıl yaşama geçirildiğini buluruz. Bu, aynı zamanda bir bireysel ve toplumsal hayat dersidir.. Örneğin:

“Malumdur ki Osmanlılar devrinde muhtelif meslek-i siyasilere takip olunmuştu ve olunuyordu. Ben bu siyasi mesleklerin hiç birini yeni Türkiye teşekkül-ü siyasinin mesleki olamayacağına kani olmuşum. Bilirsiniz ki hayat demek mücadele, müsademe demektir. Hayatta muvaffakiyet mutlaka mücadelede muvaffakiyetle mümkündür. Bu da manen ve maddeten kuvvete, kudrete istinad eder bir keyfiyettir. Bir de insanların meşgul olduğu mesail maruz kaldığı bilcümle mehalik istihsal ettiği muvaffakiyetler ma'seri umumi bir mücadelenin dalgaları içinden tevellüt edegelmiştir. Akvam-ı şarkiyenin akvam-ı garbiyeye taarruz ve hücumu tarihin belli başlı bir safhasıdır.”

Nutuk'ta dinleyiciyi/okuyucuyu öfkelen diren, üzen, duygulandıran, heyecandıran birçok hikâyenin yanında düşündürülen ve kendini onaylattıran, her zeminde ve her zaman geçerli olan çıkarımlar da vardır. İşte *"müstakbel evlatlarımız için dikkat ve teyakkuza davet edebilecek"* noktalar bunlardır. Asıl önemli olan ve üzerinde durulması gereken de Nutuk'un bu öğreticilik yönüdür:

Bir millet mevcudiyet ve istiklâlini temin için kabil-i tasavvur olan teşebbüsât ve fedâkârlığı yaptıktan sonra muvaffak olur. Ya muvaffak olamazsa demek, o milletin ölmüş olduğuna hükmetmek demektir. Binaenaleyh millet, berhayat oldukça ve teşebbüsât-ı fedâkâranesine devam eyledikçe adem-i muvaffakiyet mevzuubahs olamaz. 115/3

Beşeriyette din hakkındaki ihtisas ve vukuf, her türlü hurafelerden tecerrüt ederek, hakikî ilim ve fûnun nurları ile musaffa ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine her yerde tesadüf olunacaktır. 470/4

Nasafet ve merhamet dilenmek gibi bir prensip yoktur. Türk milleti, Türkiye'nin müstakbel çocukları, bunu bir an hatırdan çıkarmamalıdır. 237/4 cümleleri, her toplum için, her zaman ve her zeminde geçerli olan bildiriler içermektedir. Bu tür cümlelerin sayısını artırmak mümkündür. Nutuk'ta her fırsatta, tarihin değerlendirilmesiyle varılan sonuçlar veciz bir şekilde ifade edilmiş, tarih bilgisinin nasıl bilince ve senteze dönüştürüleceğine dair örnekler verilmiştir.

1. Metnin Yapısı

Atatürk Nutuk'u söylemekteki amacını *"Bunda milletim için ve müstakbel evlatlarımız için dikkat ve teyakkuza davet edebilecek, bazı noktalar tebarüz ettirebilmiş isem, kendimi bahtiyar addedeceğim."* cümlesi ile belirtmektedir.

Ancak onun tarihe kaynaklık etmeyi bir görev saydığı, bunu yaparken klasik bir olaylar tarihinden ziyade yorumlayıcı bir tarih anlayışını benimsediğini söyleyebiliriz. Atatürk, Nutuk'ta hikâyeleştirdiği tarihin hem eyleyen hem de sözceleyen öznesidir. Bir başka deyişle Nutuk'taki temel hikâyenin anlatıcı kahramanıdır. O, bir kahraman olarak gerçek yaşamda yönettiği bir tarih kesitini bir anlatıcı olarak kurgulamıştır. Metin, ikinci eylemin ürünüdür. Öznel bir bakış açısıyla da olsa anlatılan olayların gerçekliği bir yana metin Atatürk'ün stratejik dehasını da yansıtması bakımından da önemlidir.

Metni değerlendirdiğimizde her şeyden önce bir eylem adamı olan Atatürk'ün eylemini yönlendiren stratejinin metnin yapısında da ortaya çıktığını görürüz.

1.1. Metinsel Bağdaşıklık Açısından Nutuk

Dil bilimsel birimlerin bir metin oluşturmasının temel koşullarından biri, bir birimin anlamının/değerinin söylemin diğer birimlerine bağlı olmasıdır. Metin dil bilimde bağdaşıklık terimiyle adlandırılan bu durum hem yüzeysel yapıda hem de derin yapıda oluşan bağımlılığı kapsar. (Uzun, 1995)

Metinsel bağdaşıklık, genel olarak doğal dillerin özel olarak da kullanılan dilin sunduğu olanaklarla sağlanır. Bağımlı veya bağımsız biçimbirimlerle yapılan gönderimler ve biçimsel-sözlüksel bağdaşıklık öğeleri, parçaların bir bütün olarak kurgulanmasında önemli görev üstlenir.

Nutuk, içeriği bakımından son derece kapsamlı bir eser olmasına rağmen bağdaşıklık açısından sağlam bir metin özelliği taşımaktadır. Bu özellik, metinsel bağdaşıklığın hemen bütün öğeleri kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Klasik hitabet türünde “intikal teknikleri” olarak adlandırılan bu durum hemen bütün doğal dillerde olduğu gibi öncelikle temsil edici ve/veya gösterici öğelerle sağlanmıştır. Nutuk'ta nesne, kişi veya kavramları temsil eden zamirler; nesne veya kavramları gösterme yoluyla sözceleme öznesi ile ilişkilendiren gösterme sıfatları ve ekleşmiş zamirler (iyelik ekleri, ilgi ve iyelik zamiri) ile gönderimsel bağdaşıklık sağlanmıştır.

Bu da, manen ve maddeten kuvvete, kudrete istinat eder bir keyfiyettir. 290/4

İşte o zaman münakaşalar ve vakıalar teakup etti. 293/12;

Cümle veya paragraflar arasında yapısal ilişki kuran bu öğeler farklı dizimlerle farklı kavram ilişkileri oluşturmuşlardır. Örneğin

Zamir + Son çekim Edatı biçiminde

1. Neden-sonuç ilişkisi kuran (Bir önceki cümle veya cümleleri neden-sonuç ilişkisiyle cümleye taşıyan) "bu münasebetle", "bunun üzerine", "bu maksatla", "bu sebeple",

2. Katma, üsteleme ilişkisi kuran "bundan başka", "bununla beraber..."

Zaman, zamansal sıralama ilişkisi kuran "o tarihte" ,"ondan, [ondan/bundan] sonra", "bundan sonra", "bunun üzerine" gibi.

Ekleşmiş zamirler ve iyelik veya şahıs ekleri de bu işlevi yerine getirmiştir:

Ve aldığı+ı mezuniyet üzerine Kastamonu ormanlarında Ecevit denilen yerde bir müddet istirahate çekildi +Ø i. 391/2.3

Biçimsel-Sözlüksel bağdaşıklık da genel olarak bağlama işlevli bağlaç/bağlama edatlarıyla:

***Yalnız**, Efendiler; biz Amasya'ya gelmek üzere Sivas'tan ayrılır ayrılmaz Sivas'ta pek de hoşla gitmeyen bir hadise cereyan etmiştir. 167/5.1*

***Halbuki** henüz vaziyet-i umumiye, son tedbir, son çare ve son kuvvetlerin feda edilmesini istilzam edecek mahiyette değildir. 406/7.3*

***Zîra** Meclis 1 Teşrinisani 1923 tarihli kararıyla, hakimiyet-i şahsiyeye müstenit şekl-i hükûmetin 16 Mart 1920 tarihinden itibaren ve ebediyen tarihe intkal eylediğini ilân ettikten sonra, birtakım Şükri hocalar "efkâr-ı umumiye-i İslâmiye tereddüt ve ıstıraba düşmüştür" diyerek hareket ve faaliyete geçtiler. 468/5.2*

***Ancak** müzakerat esnasında Düvel-i İtilâfiye bir adamın tabiiyetini tayin hususunda Türkiye'deki ecnebi sefaret ve şebkenderhanelerin verecekleri vesaikın kâfi addedilmesini istemişlerdi. 503/18.1*

***Çünkü** derakap saltanatçılar, padişahın istimal-i salâhiyeti lüzumunu ortaya atacaktı. 557/7.5*

Sözlüksel anlamını yitirip sözlüksel işlev üstlenmiş olan zarflarla:

***Binaenaleyh**, efkâr-ı umumiyede son ümidin mahfuziyeti için benim şahsan harekât-ı askeriyeyi idare etmem zamanı gelmemiştir. 406/7.4*

***Meselâ**; Eskişehir'de de Hamdi Efendi namında bir kadı vardı. 194/3.3*

***Maahaza**, bu tarihlerde, henüz bazı yerlerde, maksadın tamamen anlaşılmadığı görülmüyordu. 161/1.3*

***Nitekim** o tarihte, biz de Afrika'da bulunuyorduk. 492/3.3*

***Nihayet**, mebd-i kelâm kabul ettiğimiz tarihten dört gün evvel, 15*

Mayıs 1919'da İtilâf Devletlerinin muvafakatiyle Yunan ordusu İzmir'e ihraç ediyor. 1/4.8

"Bir de", "hatta", "maahaza" aynı tarihte, "şimdi", "badehu", "bilahare" "evvela", "saniyen", "salisen" gibi sözcükler de bu işlevle kullanılmıştır.

Ayrıca, "efendiler" yada "muhterem efendiler" hitabı metin içinde hem yeni bir kavramın ve/veya konunun habercisi olarak hem de bütün anlatılanları aynı dinleyiciye yönlendirerek metinsel bütünlüğün oluşmasına katkı sağlayan bir unsur olarak kullanılmıştır.

Hitabet sanatında "yankılama tekniği" olarak adlandırılan bir önceki paragrafta geçen bir veya birkaç kelimenin tekrarlanması da bir başka bağdaştırma yöntemidir. Bu teknik, Nutuk'un birinci bölümüyle, Gençliğe Hitabe bölümü arasındaki bağdaşıklığı sağlamak için ustaca kullanılmıştır.

Bugün vasıl olduğumuz netice asırlardan beri çekilen millî musibetlerin intihabı ve bu aziz vatanın, her köşesini sulayan kanların bedelidir.

Bu neticeyi, Türk gençliğine emanet ediyorum.

Ey Türk gençliği !...

Paralel cümleler de eserin bütünlüğüne katkıda bulunmaktadır:

İmansız idiler; çünkü...

Cebin idiler; çünkü...

Cahil idiler; çünkü...

1.2. Tutarlılık Açısından Nutuk

Dil düşüncenin somutlaşmış biçimi olduğuna göre bir metnin tutarlı olması da öncelikle düşüncenin tutarlı olmasına bağlıdır. "Metinsellik ölçütlerinden ikincisi olan tutarlılık, metindeki mantıksal bağlantı olarak tanımlanabilir." (Uzun, 1995: 110) Atatürk'ün davranışlarını yönlendiren mantık sözünün de temel belirleyicisi olmuştur. Bunu Nutuk'un metinsel yapısında da görebiliriz.

Nutuk, temelde iki bölümden oluşmaktadır. "Türk Gençliğine Bıraktığım Emanet" başlığına kadar olan birinci bölüm ve bu başlık altında "Efendiler, bu nutukla, millî varlığı sona ermiş sayılan büyük bir milletin, istiklâlini nasıl kazandığını, ilim ve tekniğin en son esaslarına dayanan millî ve çağdaş bir devleti nasıl kurduğunu anlatmaya çalıştım.

Bugün ulaştığımız sonuç, asırlardan beri çekilen millî felâketlerin yarattığı uyanıklığın eseri ve bu aziz vatanın her köşesini sulayan kanların bedelidir." İfadesiyle birinci bölümle ilişkilendirilen ve Gençliğe Hitabe olarak bilinen ikinci bölüm.

Birinci bölüm, sağlam mantık kuralları içinde durumu ortaya koyan, hedef belirleyen ve o amaca ulaşmak için her çareye başvurulacak eylemin (amacın) gerçekleştirildiği bir sözcüddür. Bu sözcüyü oluşturan alt birimler ve aralarındaki ilişki şöyle gösterilebilir:

Eyleyen/ler → Ben/biz / onlar

Dış durum / koşul → Hangi durumda: (Memleket işgal altındadır ve İstanbul hükümeti sadece kendini koruyacak çareler düşünmektedir. Memleketteki aydınlar mahallî kurtuluş çareleri aramaktadırlar. Bazıları bir yabancı devletin mandasını düşünmektedirler. Fırsatçı azınlıklar, düşmanla işbirliği yapmışlardır.)(1.-9)

Hedef → Niçin (Benim kararım: Millî hâkimiyete dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak) (9.s)

İç durum / yol haritası → Nasıl ("Tatbikatı bir takım safhaya ayırmak ve vakayi ve hadisattan istifade ederek milletin hissiyat ve efkârını izhar eylemek ve kademe kademe yürüyerek hedefe vasil olmağa çalışmak". Bunun için içerde ve dışarda çeşitli düşmanlarla mücadele etmek.) (11-596)

Vasıta → Ne ile, neye dayanarak (Milletin azim ve kararı, "Ya istiklâl ya ölüm!" fikri) (9. s)

Eylem/ler→ Hikâyeleştirilen yaşantılar (Metindeki bütün eylemler.)

Sonuç → Ne (Bugün vasil olduğumuz netice) (596)

Bu yapı, Atatürk'ün nasıl stratejik yönetim sergilediğinin de en güzel göstergesidir. Görüldüğü gibi önce durum tespiti yapmış, güçlü ve zayıf yönlerini, tehdit ve fırsatları belirlemiş; sonra güçlü yönleri etkin bir biçimde kullanarak, tehditleri fırsata dönüştürerek veya etkisizleştirerek öz ülküsünü (vizyonunu) gerçekleştirmiştir.

Ayrıca bu sözcüyü dil bilgisel bir birim olan cümleye indirgeyip kurucu öğeler arasındaki ilişkiyi söz dizimi terimleriyle de ifade edebiliriz. Bu durumda cümle

Durum / Koşul Tümleyeni + Hedef Tümleyeni + Durum Tümleyeni + Vasıta Tümleyeni +Yüklem biçiminde bir ilişkiler bütününden oluşur.

Bu cümleyi zamirlerle genelleştirerek şöyle kurabiliriz:

Şu durumda / koşulda, şu amaçla (şunun için), şöyle (şu şekilde, şunları yaparak), şu araçlarla şu sonuca ulaştık.

Bu kapsamlı cümle kendi içinde aynı mantıkla kurulmuş birçok cümleden oluşmaktadır. Ne bütünde; ne de bütünü oluşturan parçalarda bu mantığı aykırı bir yapı vardır.

Dursun Murat Çüçen, Nutuk'tan aldığı kısa bir bölüm üzerinde (9. Sayfadan alınmış 8 cümle) bu cümlelerin mantıksal ilişkisini inceleyen bir mantıkî tahlil yapmış ve şu sonuca varmıştır:

“Çıkarımın Yapıldığı mantık: "Ödev" ve "izin" kavramları ödev mantığının kavramlarıdır. Ödev mantığı, önermeler mantığını, niceleme mantığını ve dolayısıyla geleneksel mantığı içine alan geniş kapsamlı bir mantıktır. ...

Böylesine geniş kapsamlı bir mantıkta, üstelik kurulmasından çok önce, yapılan bu karmaşık çıkarım, Atatürk'ün dehasının mantık yönünü ortaya koymaktadır.” (Çüçen, 1988: 781–811.)

Çüçen'in bu değerlendirmesi, Nutuk'ta kurulmuş bütün "çıkarım"lar için geçerlidir. Meselâ halifelğin kaldırılması, başkomutanlığın kendisine verilmesi, Sivas Kongres'ine veya Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başkan olması konusunda ortaya koyduğu gerekçeler ve vardığı sonuç aynı mantıkla izah edilebilir. Ancak bu konuda -Türkçeyi çok iyi kullanan biri için- Türkçenin sağladığı imkânları da göz ardı etmemek gerekir.

2. Nutuk'ta Dil Kullanımı

2.1. Kavramların İşaretlenmesi

Saussure'ün ifadesiyle dil/söz karşılığı açısından bakılırsa bir metinde kullanılan söz varlığının dilsel olduğu söylenebilir. Ancak seçilen sözcüklerin oluşturduğu kavram alanı, sözceleme öznesinin tutumunu yansıtır. Bu nedenle söylem açısından önemlidir.

Nutuk'u oluşturan söz varlığı Osmanlı Türkçesinin sözlüğünden seçilmiştir. Kullanılan kelimelerin büyük bir kısmı Arapça'dır. Nutuk'tan seçilen on sayfalık bir bütüncü (corpus) üzerinde yaptığımız bir istatistikte %58 Arapça kelime oranına karşılık %30 Türkçe kelime kullanıldığını tespit ettik. Farsça kelimelerin oranı yaklaşık %6, diğer dillerden gelenler ise yaklaşık %3'tür. (Börekçi, 1994)

Benzer bir istatistiği sadece "Gençliğe Hitabe"de yapan Ali Fehmi Karamanlıoğlu da benzer bir sonuca varmıştır:

"Kelimelerin durumunu istatistik olarak ele alırsak, Atatürk burada 13 cümlede 103 ayrı kelime (tek tek kelime sayısı 179) kullanmıştır. Bunların 59'u (%57,3) Arapça asıllı, 7'si (%6.8) Farsça, 37'si (%35.9) de Türkçe'dir. Avrupa dillerinden gelme yoktur.” (Karamanlıoğlu, 1963: 99)

Korkmaz'a göre Atatürk'ün dil politikası, 1932'den öncesi, 1932–1936 arası ve 1936–38 yılları olmak üzere üç döneme ayrılır. Büyük Nutuk'ta kullandığı dil, söz varlığı bakımından, onun yetiştiği ve olgunluk çağına girdiği dönemin yazı dili ölçülerine uyan söz varlığıdır. Korkmaz, 2003: 157). Nutuk'un söz varlığı, Atatürk'ün dil politikasından ziyade dil edinimini, kültürel birikimini, yetiştirme ortamını ve eğitim düzeyini yansıtır.

Son dönem Osmanlı Türkçesinin genelde pek bilinmeyen kavram işaretlerini çok ustalıklı bir biçimde kullanmıştır. Meselâ Türkçede çok az kullanılan "falulet" vezninde, Osmanlıca Dilbilgisi kitaplarında örnekler arasında bile gösterilmeyen "beynünet" biçimbirimini rahatlıkla kullanabilmektedir. (251/6.2). Yani Atatürk, Nutuk'ta "söz"e ait bağdaştırmalarla şiirsel, dolaylı bir ifade kullanmak yerine "dil"de var olan kavram işaretlerine söylemsel değer yüklemiştir.

Örneğin; daha ilk sayfada "vaziyet ve manzara-i umumiye"yi anlatırken kullandığı "*Osmanlı Devletinin dâhil bulunduğu grup Harb-i Umumide mağlûb olmuş, Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş, şeraiti ağır bir mütareke-name imzalanmış.*" (1/ 3) cümlesinde tarih kitaplarında sıkça kullanılan "İttifak Devletleri" yerine "Osmanlı Devletinin dâhil bulunduğu grup" sözcesini tercih etmiş; bu seçimle grup hakkındaki görüşünü de yansıtmıştır.

"*Saltanat ve hilâfet mevkiini işgal eden Vahdettin..*" cümlesinde de seçilen "işgal et-" fiiliyle Vahdettin'in padişahlığı ve halifeliği hakkındaki olumsuz düşüncesini yansıtmaktadır.

Sevr Antlaşmasından söz edilirken, "Sevr projesi" ve "Sevr Taslağı" terimleri de kullanılmıştır. Bu, Atatürk'ün Sevr'e bakışını yansıtmakla birlikte bu projenin tekrarlanabileceği (çünkü proje tek taraflıdır.) uyarısını da yapmaktadır.

Ege Denizi olarak adlandırılan coğrafya adından söz ederken "Adalar Denizi" adını tercih etmesi onun adla anlam arasında kurduğu sıkı ilişkinin bir göstergesi olarak algılanmalıdır.

Nutuk'un üslûbunun -seçilen kelimelerin anlam değeri bakımından inişli çıkışlı olmasının; meselâ takdir ile küçük görmenin, hayranlıkla nefretin, umutla umutsuzluğun bir arada kullanılmasının, Atatürk'ün bütün bu kavramları aynı anda yaşaması ile yakından ilgisi vardır.

Meselâ; Yahya Kaptan ile ilgili olayı anlatırken arka arkaya kullandığı iki cümle ile Yahya Kaptan'ın ölümünü iki değişik açıdan değerlendirir. Bu, aynı zamanda aynı olayın birbirine zıt iki bakış açısını yansıtmakla kalmayıp, Atatürk'ün "padişah yanlıları" ve "kuva-yı milliyeci"lerle ilgili düşüncelerini de ifade eder:

"Nihayet, İstanbul hükümeti tarafından katlettirildi. Yahya Kaptan'ın faaliyeti ve suret-i feciada vuku-i şehadeti, bundan sonraki aylara müteallik bir hadise ise de ..." 208/9

Bu iki cümledeki "**katlettiril-**" ve "**vuku-i şehadet**" aynı olayı kavramlaştırmak için seçilmişlerdir. Ancak birincisinde suçlama dolayısıyla nefret, ikincisinde ise sevgi, saygı ve hayranlık iç içedir.

Yine "**vuku-i şehadet**"'nin sıfatı olan "**suret-i feciada**" ile ise üzüntü ifade edilmektedir. Bütün bunlar farklı duyguları aynı anda yaşadığı için olayları farklı açılardan değerlendirebilen ve bu farklı değerlendirmeleri arka arkaya ama çelişkiye düşmeden ifade edebilen bir kişiliğin sonucudur. (Börekçi, 1994: 4)

Türkçede yeni kavramlar türetme, bileştirme, başka anlamda kullanma, alıntı, ödünçleme ve canlandırma gibi yöntemlerle işaretlenir. Nutuk'ta en çok kullanılan yöntem ödünçlemedir. Bu da ağırlıklı olarak Arapça'dan yapılmıştır. Osmanlı Türkçesinde kullanılan bütün masterların örnekleri vardır. Bununla beraber Ölçünlü Türkiye Türkçesinde kullanılan bütün yapım eklerini ve her tür birleşik sözcüğü Nutuk'ta da görmek mümkündür. Ayrıca Fransızca ekler de görülmektedir:

karakteristik 58/1; *rolör* 5/3

Hatta Fransızca bir sözcük Arapça bir ekle adeta Osmanlılaştırılmıştır:

Komisyon azaları muafiyet-i diplomatikiyeden istifade edeceklerdir.
510/7

2.2. Kavram İlişkileri

2.2.1. Niteleyen/Belirten – Nitelenen/Belirtilen ilişkileri

Kavram ilişkileri dilin yapısal özellikleri ile ilgilidir. Türkçe eklemeli bir dil olduğuna göre bütün kavram ilişkilerinin Türkçe eklerle veya çekim edatlarıyla kurulmuş olması beklenir. Ancak Ölçünlü Türkiye Türkçesinin bütün çekim eklerinin ve edatlarının kullanılmış olmasına karşın Arapça-Farsça çekimli yapılar ve terkipler çoğunluktadır.

Örneğin *haysiyet+siz* 1/2; *tedbir+siz+lik* 113/3; *esas+sız* 530/8... sözcüklerini Türkçe bir ek ile ve yokluk ilgisiyle niteleyene dönüştürürken **bimânâ** 9/1; **bilakayd ü [bila]şart** 9/4; **bilaiştisna** 14/8; **naümidî** 47/3 gibi sözcüklerde Arapça ve Farsça yokluk biçimbirimleri kullanmayı tercih etmiştir.

Niteleyen / nitelenen ve belirten / belirtilen ilişkisi STT'nin eklemeli yapısına uygun olarak kurulmuştur. Ancak kavram işaretlerinin büyük ölçüde çekimli bir dil olan Arapça'dan alınmış olması, kavram ilişkilerine

de yansımıştır. STT'de çekim yoktur ama Nutuk'ta vardır. Bu da Nutuk'u dil tarihi açısından Osmanlı Türkçesi dönemine dâhil etmektedir. Örneğin geçici kavram ilişkilerinin çoğu Farsça terkiplerle kurulmuştur:

Vilayat-ı Şarkıye Müdafaa-i Hukuk-ı Milliye Cemiyeti'nin maksad-ı teşekkülü de; [nizamnamelerinin ikinci maddesi] şark vilâyetlerinde mütemekkin bilcümle anasırın dinî ve siyâsî haklarının serbesti-i inkişafını temin edecek esbab-ı meşruaya teşebbüs etmek, mezkûr vilâyetler ahali-i İslâmiyesinin tarihî ve millî haklarını indelhace, âlem-i medeniyet huzurunda müdafaa eylemek; şark vilâyetlerinde vâki olan mezalim ve cinayatin esbap ve avamili ve fail ve müsebbipleri hakkında bitarafâne tahkikat icrasıyle mücrimlerin müsaraaten tecziyelerini talep etmek; anasır beynindeki sütefehhümün izalesi ile kemaflıssabık revabit-i hasenenin teyidine gayret etmek, hal-i harbin vilâyat-ı şarkıyede tevlit ettiği harabî ve sefalete, hükûmet nezdinde teşebbüsatta bulunmak suretiyle, mümkün mertebe, çaresiz olmaktan ibaret idi. 3/1.1

Arapçanın çokluk biçimleri de sıkça kullanılmıştır:

kıtaat 1/4; teşebbüsat 2/3. esliha 1/3; ahkam 1/4; anasır 1/5. efkâr 73/4; vilayat 3/4...

Eyleyen- eylem ilişkileri Türkçe çatı eklerinden ziyade Arapça mastarlarla sağlanmıştır:

Bu teklifatta, işe Sevr esasından başlamak esası terkedilmiş ise de, esasatı itibariyle âmâl-i milliyemizi tatminden uzak idi. 499/2

Bu cümle TT ölçütleriyle bir isim cümlesidir. Ancak nesne içermektedir. Nesne ise Türkçede olması gerektiği gibi bir eylemle değil; tef'îl vezninde bir isimle ilişkilendirilmiştir.

Nutuk'ta söylemin "belirlilik" özelliğine uygun olarak niteleyici dil unsurları(niteleme sıfatları ve durum zarfları) çok sık kullanılmamıştır. Ancak "millî" sıfatı, çok fazla tekrar edilmiştir. Atatürk bu sıfatla "millî musibetlerin intibahı", millî ve asrî bir devlet", "millî hudutlar, millî hakimiyet", "ahd-i millî", maksad-ı millî", vezaif-i milliye", "sırr-ı millî" gibi 188 değişik kavram işareti kullanmıştır. Bu da onun hareket noktasını ve hedefini en açık şekilde anlatmaya yetmektedir. (Ersoylu, 1999)

2.2.2. Söz Dizimi Özellikleri

Alıntı cümleler, aktarılan metinler hariç olmak üzere Nutuk'ta 10531 cümle kullanılmıştır. Bu cümleler, Türkçenin oynak sözdizimi imkânları kullanılarak 3025 değişik cümle kalıbı ile hatibin düşüncelerini dile aktarmak amacıyla kullanılmıştır. Yani ortalama olarak yaklaşık 5 cümle aynı yapıyla kurulmuştur. (Bunların 553'ünün (%32,5) geçiş sıklığı 2 veya

daha fazla; 1920 (%78) cümlelerin geçiş sıklığı ise 1'dir.) Bu da Nutuk'un cümle yapısının çok değişken olduğunu göstermektedir.

Acaba bu dizim bilinçli olarak mı seçilmiştir? Bu sorunun yanıtını Sadi Irmak'ın anlattığı şu anıda bulabiliriz:

"... Türkçe cümlelere daha fazla metanet vermek lâzımdır fikrini ileri sürdü ve bir cümle daha yazdırdı. Evvelâ şunu yazdırdı. "Mutludur o milletler ki başlarında büyük liderler vardır." Altına: "Başlarında büyük liderler olan milletler mutludur." Hangisi daha iyi? ... "Mutludur o milletler ki başlarında büyük liderler vardır." Cümlesini tercih etti. Türkçede ne söylenecekse baştan o söylenmeli. Hâlbuki Türkçede araya mütemmim cümleler dediğimiz şeyler geliyor ve mânâyı çıkartmak gecikiyor." (Irmak, 2005; 144-145)

Bu anı, Atatürk'ün dil kullanımının bilgiye ve bilince dayandığını göstergesidir. Bu nedenle 10531 cümlede kullandığı 30025 farklı eyleyen+tamlayan+tümleyen+yüklem ilişkisi anlamlıdır.

Nutuk'ta dil bilimsel kurallar açısından çok sağlam bir söz diziminin olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü sadece üç cümlede dil bilimsel uyumsuzluk tespit edilmiştir. Bu cümleler şunlardır:

*İçinde bulunduğumuz Sivas'ın Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziyesi de uzun bir raporunda:" tebliğ buyrulan mevaddin heyet-i mecmuasından memlekette bir idare-i muvakkat ilan edileceği anlaşılmaktadır" maddesi ile **başladıktan** sonra "bunun, cemiyet nizamnamesinin madde-i mahsusasına ve hiçbir maddesine istinat etmek imkânı görülmemekte olduğu hakkında" nazar-ı dikkatimiz **celbediliyor** ve " zat-ı şahaneyle iblağ-ı maruzat edebilecek vesail-i kemal-i sükûn ve samimiyetle ve tatlı bir şekilde aramağı" **tavsiye ediyordu**. 98/6.1*

Saniyen Efendiler; teccid-i intihap aylarca ve aylarca icra olmayıp müddet- muayyene-i kanuniye çoktan geçirilmiş olduğu tarihlerde, hiç de isticial göstermeği tahattur etmeyen bu efendiler, bizim Erzurum'dan, Sivas'tan beri, namütenahi teşebbüsât ve faaliyetimizin bir eser-i muvaffakiyeti olarak, temin edebilen teccid-i intihaptan sonra, ve herbirerlerinin meb'usluklarını ayrıca tavassut ile takip ve teminden sonra nihayet, üç beş gün gibi kalil bir teahhur ve Bahusus bu teahhur büyük bir gayenin bahusus İstanbul'da toplanmak gafletini gösterenlerin şahıslarının dahi masuniyetine müteallik tedabirin esbabını tezekkür maksadı ile olduğuna göre, bu efendileri bu kadar isticale sevk etmeli miydi? 228/2.1

Bu cümle, etken çatılı yüklem öznesi ile başlamış; edilgen yüklem ile bitmiştir. Daha sonra özne konumundaki öge, yüklem çatısına uyularak nesneye dönüştürülmüştür. Yani "... hiçte isticâl göstermeği tahattur etmeyen bu efendiler..." cümleden çıkarılırsa, yada "Bu efendileri" biçiminde nesneleştirilir ise cümledeki uyumsuzluk ta ortadan kalkmış olur.

Bu makalede şehzade mektuplarını neşrederek, efkârı, hanedan lehinde perverde etmeğe çalışan Tanin'in hanedan hukukuna karşı çirkin taarruz ve bunu yapanın Fırkamızın hâsshülhâss zümresinden bulunmuş olduğu ve hükümet-i cumhuriyeyi millet nazarında fena göstermek için, ne söylemek lazımsa, onlar; yazıldıktan sonra, halifenin istifası şayiasına temas edilerek" arkadan arkaya verilmiş bir karar karşısındayız" deniyor ve " Millet Meclisi'nin bu kadar kayıt altında kaldığını, hariçte verilen kararların tescil mevkiine indirildiğini görmek cidden elim oluyor" sözleriyle, Meclis, aleyhimize teşvik ediliyor... 551/3.2

Bu cümlede de "deniyor" yerine "denmesiyle" ya da "demesi ile" konulursa, uyumsuzluk ortadan kalkar.¹

Atatürk, cümle düzeyinde Türkçenin odaklaştırma yöntemlerini çok etkili bir biçimde kullanmış, düşüncesini en etkin ifade edecek söz dizimini gerçekleştirmiştir. Bu odaklaştırma yöntemleri arasında eksiltim, yer değiştirme ve görev değiştirme başta gelmektedir:

Derhal tebdil-i nam ederek oradan Ödemiş, Nazilli, Afyonkarahisar üzerinden [trenle Afyon'a gelmiş] Aziziye-Sivrihisar tarıkıyla ve araba ile de Ankara'ya, Fuat Paşa'nın nezdine gelmiş. 23/1.5

Bu cümle devrin ulaşım şartlarını yansıtması bakımından önemlidir. Ödemiş ile Afyon arasında sadece güzergâh belirtilmiş, vasıta belirtilmemiştir. Çünkü tren, o devrin en yaygın ulaşım aracıdır. Ancak araba yaygın olmadığı için belirtilmiş olan vasıta durumundadır. Oysa bugün böyle bir cümle kurulsa araba değil; tren veya uçak belirtilirdi.

"Paşa'yı omuzunda bir filinta olduğu halde Kuva-yı Milliye kıyafetinde gördüm." (1997: 337)

Bu cümleyi oluşturan dizim, bir odaklamanın sonucudur. Çünkü anlatım işlevli bir cümledir. "Kuva-yı Milliye kıyafetinde" ifadesi bir nitelik olmasına rağmen nitelenen (Paşa) ögenin değil yüklem önündedir. Bu odaklaştırma da Atatürk'e göre Paşa'dan çok onun nasıllığının anlam ve önemini vurgulamaktadır. Sonraki cümleler bunun kanıtıdır:

¹ Bu cümlelerin bu •ekilde söylenip, söylenmedi•ini bilmiyoruz. Kitaptaki bu hataların baskıdan kaynaklanmı• olabilece•i ihtimali gözden uzak tutulmamalıdır.

“Batı Cephesi Komutanı'na bu kıyafeti benimseten düşünce ve zihniyet akımının bütün Batı Cephesi üzerinde ne kadar etkili olduğunu anlamak için artık tereddüde yer kalmamıştı. Onun için Fuat Paşa'ya kısa bir görüşmeden sonra, alabileceği yeni görevi söyledim. Memnuniyetle kabul etti.” (1997: 337)

Nutuk'ta soru işlevli cümle yoktur. Klasik edebiyatta tecahül-i arif olarak adlandırılan ve retorik olarak değerlendirilebileceğimiz cümleler dışında soru cümlesi bulunmamaktadır. Bu da hem sorunsal değil, çözümsel bir metin olduğunun hem de diyalektik bir yöntem izlendiğinin göstergesidir.

Nenin kimin masuniyeti için kimden ve ne muavenet talep olunmak isteniyordu?

O halde ciddî ve hakiki karar ne olabilirdi?

Efendiler bu vaziyet karşısında tek karar vardı. O da hâkimiyet-i Milliyeye müstenit, bilâkayd ü şart müstakil yeni bir Türk Devleti tesis etmek! 9/2,3,4

Bu cümlelerden ilkinde soru, bir imkânsızlığı ifade ediyor. İkincisinde yapılabilecek olanı, gerekeni, tek çözümü soru olarak gündeme getiriyor. Ama soru, cevapsız bırakılmayarak hemen çözümü ifade ediliyor.

Nutuk'un çözümlenici üslubu bazen de dinleyiciyle paylaşılan ama kesinlikle kendi düşüncesinden kaynaklanan genel bilgi biçiminde sunulur.

Örneğin Sakarya Savaşı sırasındaki durumu tasvir ettikten sonra, ordulara verdiği *"hatt-ı müdafaa yoktur, sath-ı müdafaa vardır. ..."* emrinden söz ettikten sonra, bu duruma karşı yapılacak tek davranışın, yani böyle bir sorun karşısında tek çözümün bu emir olduğunu ifade ederek bir genelleme yapar:

Malûmunuzdur ki harp ve muharebe demek; iki milletin, yalnız iki ordunun değil, iki milletin bütün mevcudiyetleriyle ve bütün mâmelekeleriyle, bütün maddiyet ve maneviyatlarıyla yek diğeriyle karşı karşıya gelmesi ve biribiriyle vuruşması demektir. ... Bütün maddî ve manevî varlığını, vatan müdafaasına hasretmekte teenni ve müsamaha gösteren milletler, harp ve muharebeyi cidden göze almış ve başarabileceklerine kani olmuş addedilemezler.

İstikbal harplerinin yegâne muvaffakiyet şartı da, en ziyade bu arz ettiğim hususta mündemiç olacaktır. 412/5, 413/1,2

Nutuk'un en önemli üslup özelliklerinden biri de gerek kavram işaretleri gerek söz dizimi seviyesinde görülen belirliliktir. Zaman, yer, özne, nesne tam olarak ve kesin bir şekilde belirtilmiştir. Bu belirlilik -

Nutuk'un hacmine göre, çok az cümlede sınırlandırma yapılarak belirsizliğe dönüştürülmüştür.

Eksilteli özneler hemen her zaman belirlidir. "o" veya "onlar" zamirini açıklayan bir özel isim metinde mutlaka kullanılmıştır. Ancak, öznenin önemli olmadığı durumlarda, başka öznelerin aynı eylemi tekrarlayabileceğinin ifade edilmesi istendiği zaman özne genelleştirilmiştir. Ama bu genelleştirme de belirli ve özel isimlere dayandırılarak yapılmıştır. Meselâ: "*Cumhuriyetçi ve terakkiper ver olduklarını zannettirmek isteyenlerin; aynı bayrakla ortaya atılmaları, dinî taassubu galeyana getirerek, milleti cumhuriyetin, terakki ve tecceddüün tamamen aleyhine teşvik etmek değil miydi?*" cümlesinde, zannettirmek isteyenler, tam olarak belirtilmemiş gibi görünse de hem bağlam içinde belirlidir hem de yargıyı başka zamanlara da taşımakta ve uyarı işleviyle kullanılmaktadır. Bu cümlede öznenin açık olarak belirtilmemesi, "onlar" yerine "zannettirmek isteyenler" gibi bir eksilteli sıfat tamlamasının kullanılması, öznenin ziyade, her devirde ortaya çıkabilecek olan bu öznenin sıfatını vurgulamak içindir. Genel kullanımda öbek vurgusu zaten belirten/niteleyendedir. Ancak belirtilen/nitelenenin söylenmemesi, hem ifadeyi genelleştirir hem de eleman sayısı azaltılarak vurgu artırılır. Yani eksilteli yapılarla da bir çeşit "odaklaştırma" yapılır. Atatürk Türkçenin bu özelliğini de çok başarılı bir biçimde kullanmıştır. Yüzeysel yapıda belirsiz gibi görünen kullanımlarla sadece o anda kendisini dinleyenlere değil; gelecek kuşaklara da "hitap" etmeyi amaçlamıştır.

Burada önemli olan, kimin ne yaptığı değil, nasıl insanların ne yapabilecekleridir. Böylece "Türk Gençliği"nin, "birinci vazife"sini yaparken bu gibi tehlikelere karşı uyanık olması istenmiştir. Yani şekil bakımından "belirsizlik" anlam bakımından "genellik"tir. Bir başka ifade ile "belirsizlik" "özel"i "genel"leştirilmenin bir yolu olarak kullanılmıştır.

Bir hitabet olmasına rağmen Nutuk'ta ünlem cümlesi yok denecek kadar azdır. Sadece 5 tane (%0.047) ünlem cümlesi kullanılmıştır. Bu da Atatürk'ün Nutuk'ta duygularını değil, eylem, bilgi ve düşüncelerini ön plana çıkardığını göstermektedir.

Ünlem cümlelerinin az olmasına karşılık; daha çok konuşma dilinde rastlanan kırık ifadeli cümleler oldukça fazla kullanılmıştır. Bu tür cümlelerin toplam cümle sayısına oranı %0.86 dir.

2.2.3 Alıntıların Metne Dâhil Edilme Biçimleri

Belgelere, başkalarının sözlerine sık sık yer verdiği için ve sık sık kendinin başka zaman ve yerlerde yaptığı konuşmalarını ya da başkalarının sözlerini aktardığı için alıntı cümlelerin bolca kullanıldığı Nutuk'ta aktarmalar, cümleler isimleştirilerek veya isimleştirilmeden metne dâhil edilmiştir. Ayrıca "ki" bağlacı ile ve bağlaçsız olarak da aktarmalar gerçekleştirilmiştir. Bu seçimi belirleyen durum ise alıntının vurgulanıp vurgulanmayacağı olmuştur. Aktarılan metinler şu yöntemlerle metne dâhil edilmiştir:

1-İsimleştirerek

2-İsimleştirmeden (bağımsız cümle halinde) ögeleştirerek

3-Cümlenin bir ögesi durumunda olan gösterici birimin açıklayıcısı olarak.

Cümlelerin isimleştirilmesi de iki şekilde yapılmıştır. Birincisi bağımsız cümleyi bir isim gibi tamlayan olarak kullanmaktır. Bu şekilde cümle/isimler Nutuk'ta çok kullanılmıştır:

Bundan sonraki fıkraların birinde: "temsil-i nisbînin kabulü zarureti karşısında Meclisin dağıtılmasını şimdiden düşünen bir muhitte, Meclis-i Meb'usanın toplanılmaması lüzumu tabîi görülmek iktiza eder." zannını ifade ettik. 180/4

İkinci şekilde ise sıfat-fiil ekleri ile cümle, sıfat yan cümlesine dönüştürülür. Ancak sıfat olarak kullanılmayıp, yargı bildirme işlevini sürdürür:

Efendiler, Cemal Paşa 9 Teşrinievvel 1919 tarihli bir şifre ile, Heyet-i Temsiliye ile yakından temas etmek üzere, bahriye nazırı Salih Paşa'nın, hareketinin tensip edilmekte olduğunu bildirdi. Fakat Salih Paşa, biraz rahatsız olduğu için mahall-i mülâkatın mümkün merteye yakın olması ve İstanbul'dan bahren hareketinin münasip teemmül edildiği tasrih edildikten sonra Heyet-i Temsiliyeden kimlerle ve nerede mülâkatları tasavvur olunduğunu sordu. 156/5

İsimleştirmeden nesneleştirme de iki şekilde yapılmıştır. Bağlayıcısız, doğrudan doğruya nesne veya özne olarak bağımsız cümleler kullanılmıştır:

Efendiler, bundan evvel bahsettiğim veçhile, bir iki günlük bir içtima ve müzakere maksdı ile, meb'usları davet için ilk yazdığımız telgrafta -ki bu telgraf suretini matbuu olaraktahrirat halinde de posta ile göndermiştik- maksattan bahsettikten sonra "Heyet-i Temsiliyenin bulunacağı mahalde, zaman-ı içtima, gönderilecek meb'usların isim ve adresleri malûm olduktan sonra bil muharebe kararlaştırılacaktır. Heyet-i Temsiliye, kariben İstanbul'a yakın bir mahalle nakledilecektir" denmişti. 225/2

Alıntılar, edat yardımıyla da cümlenin nesnesi veya öznesi durumuna getirilmişlerdir:

Cevabımda demiştim ki:"....." 399/4

Kâzım Karabekir Paşa'nın bu malûmatı veren 11 Temmuz 1921 tarihli şifre telgrafında, Kâzım Paşa da, dermeyan eylediği mütaleat meyanında diyordu ki:"..." 398/3

Alıntıların metne dâhil edilmesinde en çok kullanılan yöntem ise yargıyı, gösterici (deictique) bir ögenin açıklayıcısı durumuna getirmektir:

...bir telgrafnamede, şu malûmat veriliyordu:

"Bugün 23-11-1920'de İzzet Paşa nezdinde bulunduğum esnada, hariciye nazırı, vaziyet-i ahire-i siyasiye hakkında atideki beyanatta bulunmuştur. 339/8-9

Efendiler, yeni sadrazamdan intizar eylediğimiz cevap, nihayet vürut etti, şudur:

..... (134/1-2)

Aynı günde şöyle bir telgraf aldık:

.....134/4

Sonuç olarak diyebiliriz ki:

Atatürk Türkçenin kendisine sunduğu bütün olanakları bilgiye ve bilince dayalı bir ustalıkla kullanmıştır,

Nutuk, Atatürkçedir; Bu nedenle Atatürk'ü anlamak için temel kaynak olarak değerlendirilmeli çeşitli yöntem ve bakış açılarıyla incelenmelidir,

Atatürk Nutuk'ta olanla birlikte olması gerekeni de anlatır. Bu yönüyle geleceği tasarlamaya yönelik bir eserdir,

Atatürk, gerçeği söyleme kurban etmemiş, kastettiğini en açık şekilde ifade edecek yapıları seçmiştir,

Nutuk'ta ağırlıklı olarak dilin anlatım işlevi kullanılmıştır. Bu yönüyle “öteki”ne odaklanan siyasal ve ideolojik söylemlerden oldukça farklıdır.

Kaynaklar

- Akçuraoğlu, Yusuf. “Türkiye Cumhuriyeti Tarihinin Aslı Menbalarından Nutuk”. *Türk Tarih Encümeni Mecmuası*, Yeni Seri. c: 1, s: 1. İstanbul, 1929. 1–25
- Arar, İsmail. “Büyük Nutuk’un Kapsamı, Niteliği, Amacı” *Atatürk’ün Büyük Söylevi’nin 50. Yılı Semineri Bildiriler ve Tartışmalar*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1980. 119–171.
- Börekçi, Muhsine *Atatürk’ün Nutuk’unda Söz Dizim*, (Doktora Tezi, 1994) Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çüçen, Dursun Murat. “Atatürk’ün Dehasının Mantık Yönü”. *Erdem Atatürk Kültür Merkezi Dergisi, Atatürk Özel Sayısı*, Eylül. Ankara, 1988. 781–811
- Demirkan, Selahattin *Bir Milleti Yarattığı Lider Mustafa Kemal Atatürk*. İstanbul, 1972.
- Ersoylu, Halil. *Nutuk Üzerinde İncelemeler*. Ankara, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 719. Ankara, 1999.
- Göçgün, Önder. *Edebiyat Dünyası ve Atatürk*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi Yayını-Sayı: 60. Ankara, 1995.
- Gözler, H. Fethi. *Örnekleri ile Temel Kompozisyon Bilgileri*. İstanbul, 1978.
- Günay, Doğan. *Göstergebilim Yazıları*. Multilingual. İstanbul, 2002
- Irmak, Sadi. “Nutuk’un Türkiye’deki Etkileri”, *Nutuk Nedir, Ne Değildir?* (Haz. Ahmet Köklügiller) IQ Kültür Sanat Yayıncılık. 2005. 140–150
- Kaplan, M. “Atatürk’ün Kullandığı İki Mecaz Hakkında, Kılıç ve Saban” *Milli Kültür*, c:3, Aralık. Ankara, 1981. 2–4
- Karamanlıoğlu, A. Fehmi. “Atatürk’ün Gençliğe Hitabesi’nin Üslup ve Dil Özellikleri” *Milli Kültür*, Kasım. 1963. 97–99
- Korkmaz, Zeynep “Atatürk’ün Büyük Nutuk’unun Dil ve Üslup Özellikleri Üzerine Yetmişbeşinci Yılında Büyük Nutuk’u Anlayarak Okumak Bilgi Şöleni. *Bildirileri*. (Yay. Haz. M. Ayan-M. A. Parlak.). Ankara, 2002 Ankara. 156–163
- Özdemir, Emin. “Söylevin Anlatım Örüntüsü”. *Türk Dili, Söylev Özel Sayısı* Kasım, sayı 314. Ankara, 1977. 380–390.

Saussure, Ferdinand De. *Genel Dilbilim Dersleri*. (Çev.: Berke Vardar). Multilingual. İstanbul, 1998.

Subaşı Uzun, Leyla. (1995), *Orhon Yazıtlarının Metindilbilimsel Yapısı*. Simurg. Ankara, 1995

Üstünova, Kerime. *Dil Yazıları*. Akçağ Yayınları. Ankara, 2002.

<http://www.projeyonetimi.com/downloads/mak9.pdf> “Bir Proje Yöneticisi Olarak Mustafa Kemal Atatürk” 20.08.2007